

Gov 2.0: güclü servis dövləti üçün yeni platforma

Aynur Qurbanlı

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası

ikurbanlee@gmail.com

Xülasə— Gov 2.0 – yeni dövrdə dövlət və vətəndaşlar arasında əlaqəni gücləndirmək üçün müasir vasitə rolunu oynayır. Gov 2.0 müasir idarəetmə platformasında ən səmərəli idarəetmə formalarından biridir, lakin hələ təcrübədə həyata keçirilməyib, ya da həyata keçirilməsi çətin olub. Gov 2.0 layihəsinin təhlili zamanı 3 əsas məsələ diqqəti cəlb edir: 1. Hökumətdə idarəçilik 2. Vətəndaşların arzuları 3. Qarşılıqlı etimad. Gov 2.0 platforması güclü servis dövləti üçün yeni bir platformanı təşkil edir. İnformasiya – kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) tətbiqi ilə yeni sistemin yaradılması, servis dövlətinin qurulmasının tədqiqat istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər— Gov 2.0; servis dövləti, güclü dövlət.

I. GİRİŞ

Gov 2.0 – elektron hökumətin daha açıq, kommunikativ, interaktiv və istifadəçi mərkəzli versiyalarından biridir. Bunun vasitəsilə vətəndaşla hökumət arasında əlaqələr dəyişir ki, bu da vətəndaş, vətəndaş və hökumət cəmiyyətində xidmətlərin, nəzarət və siyasət formalaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu sistem əməkdaşlığın səmərəliliyini və hökumətin legitimliyini artırmaq üçün böyük potensiala malikdir, buna görə də Gov 2.0 cəmiyyətdəki dəyişiklərə böyük reaksiya kimi təqdim olunur. Təcrübə göstərir ki, Gov 2.0 platformasının istifadəsi hələlik məhduddur. Bu sistem hökumət və vətəndaş münasibətlərinin transformasiyasının əsasını təşkil edir [1].

Elm və texnologiyanın inkişaf etdiyi müasir dövrdə informasiya - kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) tətbiqi ilə dövlət orqanlarının fəaliyyətinin getdikcə daha da təkmilləşdirilir, optimallaşdırılır və yerinə yetirilmə prosedurlarının sadələşdirilməsi prosesi sürətlə inkişaf edir. Dövlət orqanlarının göstərdiyi bu xidmətlər, istifadəçilərə təqdim olunan məlumatların tamlığının, həqiqiliyinin, aktuallığının, təhlükəsizliyinin, mühafizəsinin sadə və operativ şəkildə əldə edilməsi imkanlarının təmin olunması zaman itkisi olmadan həyata keçirilir. İKT-nin tətbiqi ilə ölkəmizdə “Elektron hökumət”in formalaşdırılması və tətbiqi olunması ölkədə demokratiyanın inkişafına təsir edən başlıca amillərdən biridir. “Elektron hökumət”in əsas məqsədi müasir texnologiyaların tətbiqi ilə dövlət qulluqçuları ilə vətəndaşlar arasında “məsafəni” maksimum səviyyədə azaltmaq, bu münasibətləri sadələşdirmək və şəffəfləşdirməkdir [2]. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının təsdiq edilməsi haqqında 2012-ci il “29” dekabr tarixli 800 nömrəli fərmanında “**İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı və informasiya cəmiyyətinə keçidin təmin edilməsi**” ilə bağlı qərar qəbul etmişdir. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası ölkə həyatının bütün sahələrində inkişaf siyasətinin əsas strateji

hədəflərini özündə ehtiva edir və onun həyata keçirilməsi məqsədli dövlət proqramları vasitəsilə gerçəkləşdiriləcəkdir [3].

II. SERVIS DÖVLƏTİ

1980-90-cı illərdə ABŞ-da və Qərbi Avropanın bir sıra ölkələrində servis dövlətinin konsepsiyaları geniş yayılmışdır. **Servis dövləti** termini yeni və hələ çox istifadə edilməyən termdir. Bu yalnız vətəndaşlar üçün deyil, həm də dövlət məmurları üçün daha sadə istifadəsi olan xidmət növüdür. Hələlik bu dövrün mentalitetinə əsasən istehlakçıların hüquqları sahəsində vətəndaşlar tərəfindən alınan xidmətlərlə ictimai xidmətləri müqayisə etməyə icazə vermir. Servis dövlətinin inkişafının ideyası klassik iqtisadi sistemə əsaslanır: “ xidmətlərin istehsalçısı – istehlakçıdır ”. Klassik iqtisadi sxemdə istehlakçı fərdi və qrup maraqlarının, ehtiyaclarının reallaşdırılmasının effektivliyi ilə bağlıdır. Servisin təşkilində əsas göstərici “istehlakçıların məmnunluğudur” . Bunun üçün hədəflərin normallaşdırılmasına və idarə fəaliyyətinin məsələlərinə kompleks yanaşmadan istifadəyə ehtiyac duyulur. Servis dövlətinin qurulması hökmlə-hüquqi fəaliyyətin optimallaşdırılmasının, qarşılıqlı idarə təsirinin şəbəkə formalarında inkişafı, "elektron hökumət" in formalaşması, nəzarət və planlaşdırmanın ünsiyyətli texnologiyaları, "onlayn" xidmətlərin inkişafı, vətəndaşlara hakimiyyətin göndərilməsində fəal iştirak etməyə icazə verən çoxtərəfli əlaqələrin formalaşması kimi istiqamətlərlə bağlıdır. Eyni zamanda yerli, həm də xarici ədəbiyyatda "hüquqi xidmət", "servis dövləti", "dövlət xidmətləri" anlayışlarının təyininə vahid yanaşma formalaşmışdır.

Müxtəlif konseptual işləmələri ümumiləşdirərək, bunu qeyd et-mək olar ki, "servis dövləti" - ictimai xidmətlərin göstərilməsinə yönəldilmiş, xüsusi idarəetmə aparatına malik olan, ictimai haki-miyyətini təşkilatına həmçinin insanın, onun hüquqlarının və azadlıqların, ləyaqətli həyat təminatının ictimai cəhətdən və hüquqi zəmanətlərinin sisteminin xüsusi siyasi formasıdır [4].

Servis dövlətinin qurulmasında əsas məqsəd vətəndaş cəmiyyəti ilə hakimiyyət arasında münasibətlərin nizama salınmasında, müasirləşdirmə sahəsində siyasi əlaqələrin saxlanılmasıyla servis dövlətinin qurulmasıdır.

Servis dövlətinin fərqləndirici xüsusiyyətləri aşağıdakılardır :

- ✓ hökumət agentlərinin arasında daha effektiv və operativ qarşılıqlı təsir üçün mərkəzi məlumat bazasının qurulması;
- ✓ şəbəkə əsasında xidmətin verilməsi, əhaliyə və biznes strukturlarına xidmətin verilməsinin optimallaşdırılması;

- ✓ elektron ticarətin tətbiqi : alış-veriş, dövlət və bələdiyyə müqavilələri;
- ✓ cəmiyyətin və vətəndaşların iqtisadi və sosial inkişafına kömək;
- ✓ ətraf mühitin dəyişməsinə sürətli və effektiv münasibət göstərmə
- ✓ dövlət təşkilatlarının idarə olunmasında daxili münasibətlərin (əlaqələrin) təsirliliyin artması;
- ✓ dövlət idarəçiliyinin kadr potensialının inkişafı;
- ✓ dövlət xidmətçilərinin məsuliyyətinin artımı;
- ✓ bütövlükdə dövlət idarəçiliyinin şəffaflığının səviyyəsinin artımı.

III. GÜCLÜ DÖVLƏT

İdarəetmə sisteminin müasirləşdirməsinin alternativ variantı kimi servis yanaşmasının rəqiblərinin arasında "güclü dövlət" konsepsiyasını da göstərmək olar. Bu halda yüksək səlahiyyətlərin aparatlar vasitəsilə aparılması idarəetmənin effektivliyini gücləndirir. Güclü dövlətin qurulması problemi aşağıdakı istiqamətlərdə maraqlanan alimlərin diqqətini cəlb edirlər: filosoflar, politoloqlar, iqtisadçılar, hüquqşünaslar. Dövlət hakimiyyətinin hüquqlarının həyata keçirilməsi üçün fərdi və təbii imkanlar əsas götürüldü. Konseptual və hüquqi dövlətin qanunlarının formalaşması üçün alman alimləri Welker, Hegel, Kant və başqaları öz töhfələrini vermişdir.

Güclü dövlət bütün funksiyalarını və sosial məqsədlərini aydın, tam, nüfuzlu, effektiv yerinə yetirən və özünə arxayın dövlətdir. Ancaq elmdə "güclü dövlət" ideyasını belə izah edirlər : keçmiş totalitar rejiminin və komanda-inzibati idarəetmənin geri qaytarılması üçün demoktarik vəzifələrin dəyişilməsi kimi şərh olunur. Beləliklə güclü dövlət qurulması üçün dövlətin inkişafının təkmilləşdirilməsi üçün yeni şərtlər qoyuldu.

Bunla belə dövlətin gücləndirilməsi şəxsiyyətinin maraqlarının təbə edilməsini bildirir. Güclü dövlətin pozitiv və neqativ qiymətləndirilməsi qanun və demokratik münasibətlərin sosial baxımından asılıdır. Deməli, güclü və servis dövləti yalnız dövlət quruluşunu bərkitməməlidir, həmçinin insan və vətəndaş hüquqlarına üstünlük verməlidir.

Yuxarıda güclü dövlət ilə servis dövləti anlayışını qeyd etdik. İndi isə güclü dövlətlə servis dövlətini fərqləndirən cəhətləri qeyd edək :

- dövlətin idarə olunmasında vətəndaşların fəallığı;
- dövlətin bütün sosial sferalarının üstünlükləri;
- hakimiyyətin mərkəzləşdirməsi;
- şəxsi və korporativ xarakterin subyektiv maraqlarıyla dövlət məqsədəuyğunluğunun müqayisə edilməsi.

Dünyada servis dövlətinin yaranması üçün dövlət orqanlarında gedən proseslər arasında son 15-20 ildə iki proses fəaldır :

- dövlət orqanlarının (və dövlət xidmətlərinin) islahatı: daim yaranan yeni problemlərə dövlət orqanlarının

münasibət göstərilməsinin keyfiyyətinin və məsuliyyətinin artırılması üçün ixtisaslaşdırılmamış işçilərin vəzifədən kənarlaşdırılması;

- dövlət orqanlarının informasiyalandırması [5] .

IV. E-DÖVLƏT ÜÇÜN GOV 2.0 PLATFORMASI

Bütün bu anlayışların əsasının qurulmasında "elektron dövlət" və ya "elektron hökumət" anlayışları böyük yer tutur. "Elektron dövlət" texnologiyasının tətbiqi dövlət idarəçiliyinin 1990-cı illərdə islahatlarından başlayır. E-dövlətin məqsədi İKT istifadə edilməklə dövlət sektoru təşkilatlarının işini yaxşılaşdırmaqdır. İslahatların siyasi motivasiyası dövlətə cəmiyyətə xidmət edən və cəmiyyətin özü üçün zəruri səlahiyyətləri icra etməyi tapşırıldığı institut kimi baxan konsepsiyanın yaranmasına şərait yaratdı [6]. Beləliklə, "e-government" anlayışı "elektron dövlət idarəçiliyi"ni bildirir və İKT-nin yalnız icra orqanlarında deyil, hakimiyyətin qanunvericilik və idarəetmə qollarında da tətbiqini əhatə edir.

BMT-yə görə "e-dövlət insanlara informasiyanın və dövlət xidmətlərinin təqdim edilməsi üçün dövlət tərəfindən İKT-nin istifadəsi və tətbiqidir. Bu səbəbdən, e-dövlətin məqsədi vətəndaşlara informasiya xidmətlərinin effektiv dövlət idarəetməsi, vətəndaşlara daha yaxşı xidmətlər təqdim edilməsi, informasiyaya çıxış və dövlət siyasətinin qəbulunda iştirak yolu ilə insanlara səlahiyyət verilməsidir" [7].

Dünya Bankının tərifində "e-dövlət dövlət agentlikləri tərəfindən vətəndaşlarla, özəl sektorla və dövlətin digər qolları ilə münasibətləri dəyişdirmək imkanı olan texnologiyaların (məsələn, qlobal şəbəkələr, İnternet və mobil texnologiyalar kimi) istifadəsi" kimi müəyyən edilir [8].

"Virtual dövlət" termini siyasi elmlər üzrə alim Jane E. Fountain tərəfindən informasiya texnologiyalarının hökumətdə institusional dəyişikliklərə - daha konkret, dövlət bürokratiyasına təsirini araşdıran tədqiqatlarının nəticəsi kimi daxil edilmişdir [26]. Fountain virtual dövləti "... daha çox virtual agentliklər, strukturu və imkanları İnternet və vebdən asılı olan agentliklərarası və dövlət-özəl şəbəkələri kimi təşkil olunmuş hökumət" kimi müəyyən edir. Fountain-ə görə, verilənlərin və kommunikasiyaların rəqəmsallaşması dövlətin və onun təşkilatlarının təbiətində fundamental dəyişikliklər edir. E-dövlətin əsas komponentləri e-firma, e-təşkilat və e-vətəndaşdır. Onların hər biri öz "e"-sini reallaşdırmaq üçün öz daxilində çalışırlar, onlar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə də işləyirlər və nəticədə e-dövlət tədricən yaranır [9].

Gov 2.0 platformasının institusional çevrilməsini başa düşmək üçün 3 amili daha geniş tətbiq etmək lazımdır :

1. Liderlik – Daxil olan smillərin ilk faktoru hökumətin özü ilə bağlıdır. Gov 2.0 yalnız texnologiyalardan istifadə etməklə vətəndaşlarla hökumət arasındakı əlaqələr olduqda inkişaf edəcək.

2. Vətəndaşların stimulları – Daxil olan amillərin ikinci faktoru vətəndaşlara aiddir. Vətəndaşlar dövlətə qoşulmalı və həvəli olmalıdırlar : vətəndaş olmasa Gov 2.0 platforması heçnədir.

3. İnam – Daxil olan amillərin üçüncü faktoruna hökumət və vətəndaşlar arasındakı inam aiddir. Burada əsas məqsəd hökumət və vətəndaşlar arasındakı əlaqələri inkişaf etdirmək üçün texnologiyalardan istifadə etmək lazımdır.

Gov 2.0 – vətəndaşlar və hökumət arasında münasibətlərin təmin olunmasında, baş verən çətinliklərin aradan qaldırılmasında mühüm anlayışlardan biridir. Daha dəqiq desək, bu platforma aşağıdakı 3 problemi müəyyən edir :

1. Bürokratik rollardan fərqli olaraq yeni fundamental lider rollarının yaradılması.
2. Vətəndaşlara texnologiyaları daha ciddi cəlb etmək üçün oyun tipli və əyləncəli qarşılıqlı motivasiyanın yaradılması.
3. Vətəndaşlar daha rahat hiss edərək məcbur olmadan şəxsi məlumatlarını açıqlamaq üçün şəxsiyyətin stimullaşdırılması.

ƏDƏBİYYAT

- [1] A. J. Meijer, B-J. Koops, W. Pieterse, S. Overman, S. ten Tije, "Government 2.0: Key challenges to its realization," *Electronic Journal of e-Government*, vol. 10, no. 1, pp. 59-69, 2012.
- [2] www.president.az › SƏNƏDLƏR › Fərmanlar
- [3] <https://www.e-gov.az/az/content/read/2>
- [4] В.А. Затонский, "Эффективная государственность." М., 2006. - С. 97.
- [5] А. Данлин "Электронные государственные услуги и административные регламенты. От политической задачи к архитектуре электронного правительства." М.: ИНФРА, 2004. С. 336.
- [6] И. Л. Бачило, "Правовая платформа построения электронного государства,"/ Информационное право, №4, с. 3-9, 2008.
- [7] UN Global E-government Readiness Report. From E-government to E-inclusion, UNPAN/2005/14, United Nations publication, United Nations, 2005.
- [8] Å. Grönlund, T. A. Horan, "Introducing e-Gov: History, definitions, and issues," *Communications of the Association for Information Systems*, vol. 15, pp. 713-729, 2004.
- [9] Fountain J., *Building the Virtual State: Information Technology and Institutional Change*. Brookings Institution Press, 2001.